

КОМІСІЯ З ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ АН УРСР: СТВОРЕННЯ ТА ПОЧАТОК ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається процес заснування Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР, формування її штату, розробка напрямків джерельно-пошукової та дослідної роботи, формування плану редакційної підготовки.

Ключові слова: Комісія з історії Вітчизняної війни АН УРСР, історіографія Вітчизняної війни, К.З. Литвин, І.Д. Назаренко, І.І. Слинко, М.І. Супруненко, Ф.П. Шевченко, П.П. Гудзенко.

Як уже неодноразово зауважувалось у загальноісторичних і спеціальних історіографічних дослідженнях¹, вивчення історії України доби Другої світової війни розпочалося ще в часи самої війни, пройшло в своєму розвитку декілька періодів і продовжується й нині. Особливе місце в процесі розгортання дослідницької роботи, передовсім у сенсі накопичення документального масиву, систематизації та первісного узагальнення джерел, що відкладались у вирі воєнних подій, а також їх підготовки до публікації, належало створеній ще в роки війни Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР.

Перша згадка про створення Комісії з історії Вітчизняної війни на загальносоюзному рівні датована ще початком радянсько-німецької війни — постановою Президії АН СРСР від 15 січня 1942 р., а дата 25 серпня 1942 р. вважається часом її офіційного заснування на базі Комісії із складання хроніки оборони Москви (заснована рішенням секретаріату МК і ММК ВКП (б) ще в листопаді 1941 р.)².

Тим часом на початку 1942 р., фактично одночасно зі створенням Комісії з історії Вітчизняної війни АН СРСР, у структурі АН УРСР формується своя спеціальна група, що також зайнялася роботою з виявлення і систематизації документів воєнного часу. Формальна інституалізація цієї установи відбувається вже на початку наступного року, коли 24 січня 1943 р. ЦК ВКП (б)У ухвалив рішення про створення Комісії з історії Вітчизняної війни при АН УРСР³. Утім,

* Горобець Остан — аспірант Інституту історії України НАН України.

¹ Див.: Стецькевич В. Радянська історіографія Другої світової війни // Україна в другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси: у 2-х кн. — К., 2011. — Кн. 1. — С. 43; Руденко Н.М. Про створення Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР // Сторінки воєнної історії України. К., 1997. — С. 182.

² Курносів А.А. Воспоминание — интервью в фонде Комиссии по истории Великой Отечественной войны АН СССР (организация и методика собирания) // Археографический ежегодник за 1973. — М., 1974.

³ Руденко Н.М. Про створення Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР. — С. 183.

до травня 1944 р. Комісія з історій Вітчизняної війни АН УРСР ще не мала свого постійно діючого апарату⁴, оскільки як самостійна науково-дослідна організація в системі АН УРСР буда сформована згідно з постановою Президії АН УРСР, ухваленою лише в травні 1944 р., тобто після переїзду АН УРСР з Москви до Києва⁵. Тоді ж керівними органами УРСР був затверджений штатний розклад Комісії і вирішене питання щодо відповідних бюджетних асигнувань для неї⁶.

Фактично діяльність співробітники Комісії розпочали лише з другої половини липня 1944 р., як про це свідчить фінансова документація і доповідні записки її керівництва⁷.

Добір кадрів робочого апарату було розпочато відразу після одержання первісного штатного розкладу і вже на кінець 1944 р. в Комісії працювало 17 співробітників, хоча повний штатний розпис передбачав наявність 22 посадових осіб⁸. До складу комісії у цьому році було включено й групу зі збору і систематизації матеріалів партизанського руху, що перед тим діяла при відділі пропаганди і агітації ЦК КП(б)У⁹. А наступного року штатний розклад Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР переглянула Центральна штатна комісія при РНК УРСР суттєво розширивши її склад до 50 співробітників¹⁰.

Штатний розклад Комісії 1945 р. передбачав функціонування таких наукових підрозділів: військово-партизанський відділ, відділ окупаційного режиму, відділ економіки воєнного часу, відділ персоналії героїв, відділ хроніки і бібліографії, відділ фондів, бібліотеки¹¹.

Проте, як випливає з робочих звітів Комісії за 1945 р., формування штату почалось фактично лише після завершення бойових дій і початку демобілізації військовослужбовців. У звітній записці за 1945 р. зазначалось з цього приводу «Оскільки значна частина наукових кадрів перебувала в лавах РСЧА і до закінчення військових дій не могла бути відкликана для роботи за своїм основним фахом, підбір і комплектування штату наукових співробітників, практично стали здійсненими лише після демобілізації військовослужбовців, тобто, в кінці другого півріччя 1945 р.»¹².

Зокрема, в першому півріччі 1945 р., Комісія мала всього 17 співробітників, з них науковців, включаючи й керівний склад, — лише 5 осіб. До кінця 1945 р. загальну кількість співробітників Комісії було доведено до 43, в тім числі наукового і науково-допоміжного персоналу — 22. У цей час у Комісії працювали: голова, заступник голови, вчений секретар, шестеро завідуючих від-

⁴ ЦДАВО України. — Ф. 4620, оп. 4, спр. 4, арк. 1.

⁵ *Санцевич А.В., Комаренко Н.В.* Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936–1986 гг. — Киев, 1986. — С. 62.

⁶ ЦДАВО України. — Ф. 4620, оп. 4, спр. 4, арк. 1.

⁷ *Руденко Н.М.* Про створення Комісії з історії Вітчизняної війни АН УРСР. — С. 184.

⁸ ЦДАВО України. — Ф. 4620, оп. 4, спр. 4, арк. 1.

⁹ Там само. — Арк. 2; спр. 23, арк. 35.

¹⁰ Там само. — Арк. 1.

¹¹ Там само. — Арк. 2.

¹² Там само.

ділами, восьмеро старших наукових співробітників, шестеро молодших наукових співробітників, троє бібліографів, троє бібліотечних працівників, одна стенографістка та один перекладач — 1. З тих чи інших причин залишалися вакантними посади: старших наукових співробітників — 3, зав. архіву — 1, фотолаборантів — 1, секретар — 1, друкарок — 1, кур'єр — 1¹³.

У першій повоєнній звітній документації особливо наголошувалось на тому, що у своєму складі Комісія має одного Героя Радянського Союзу, 10 чоловік орденосців та 2 чол. медаленосців¹⁴. При цьому науковий потенціал Комісії не особливо вражав своїми академічними показниками. Так, серед наукового та науково-керівного складу Комісії в цей час було лише чотири особи, які мали науковий ступінь кандидатів історичних наук, дві особи — кандидатів економічних наук і ще дві — вчені звання доцентів (у тому числі й голова Комісії К.З. Литвин)¹⁵. Отож, як наголошувалось у звітній документації Комісії, найбільші труднощі виникли при комплектуванні її складу співробітниками з вченими ступенями і званнями¹⁶.

Зважаючи на специфіку діяльності та особливості комплектування Комісії кадрами, завдання підвищення кваліфікаційного рівня наукових співробітників, як зазначало її керівництво, стало одним з провідних завдань її діяльності. Виходячи з цього, керівництво Комісії виробило цілу низку організаційних заходів, покликаних поліпшити становище. Зокрема, складовою таких заходів, стає організація при Комісії гуртків з вивчення німецької мови, що мало значно полегшити в майбутньому роботу науковців з опрацювання німецьких документальних та літературних джерел. На кінець 1945 р. року в Комісії сформувало три групи з вивчення німецької мови, в яких систематично навчалось: 6 старших наукових співробітників, 6 молодших та 3 бібліографи¹⁷.

А ще з числа наукових співробітників Комісії в 1945 р. семеро розпочали підготовку до здачі кандидатських мінімумів. Четверо співробітників розпочали роботу з написання кандидатських дисертацій. Серед останніх були і голова Комісії доцент К.З. Литвин, і завідувач військово-партизанського відділу І.І. Слинько, і тимчасово виконуючі обов'язки старших наукових співробітників полковник П.К. Шапа і капітан Д.Ю. Берлінський. Доцент К.З. Литвин писав дисертаційну роботу, присвячену партії більшовиків як керівникові й організатору партизанського руху на Україні. Праці І.І. Слинько і Д.Ю. Берлінського також були присвячені проблемам історії партизанського руху, зокрема діяльності «рейдуєчого з'єднання партизанських загонів двічі Героя Радянського Союзу С.А. Ковпака» та Житомирського з'єднання партизанських загонів під командуванням Героя Радянського Союзу О. Сабурова. Полковник П.К. Шапа темою своєї дисертаційної роботи обрав «Форсування Дніпра і визволення

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само. — Спр. 4, арк. 2; спр. 11, арк. 1, 2, 21; ЦДАГО України. — Ф. 166, оп. 2, спр. 354, арк. 2.

¹⁷ ЦДАВО України. — Ф. 4620, оп. 4, спр. 4, арк. 2.

столиці УРСР м. Києва»¹⁸. У в звіті зауважувалося, що всі пошукачі планували захистити свої дисертації вже в наступному році¹⁹. А ще вказувалося, що в поточному році на Вченій раді Інституту історії АН УРСР захистив кандидатську дисертацію завідуючий відділом фондів В.В. Руднев, шоправда, темою його роботи стала не історія Великої Вітчизняної війни, а «Крах білопольської інтервенції в 1920 році»²⁰.

Фактично науково-дослідна діяльність Комісії розпочалась лише в рік завершення війни. Щоправда, як уже зауважувалося раніше, гостро відчувався брак кадрів і до праці було залучено дуже вузьке коло спеціалістів. Так, аналізуючи «Тематичний план на 1945 р. Комісії по історії Вітчизняної війни на Україні при Президії АН УРСР», доходиш висновку, що до дослідної роботи було залучене не заледве 4–5 осіб. Зокрема, тут як керівник к.і.н. М.І. Супруненко, а безпосередніми виконавцями виступали к. е. н. Д.В. Гак, Т.С. Золотарьова, Є.В. Сафонова, до яких при виконанні окремих видів робіт долучається А.І. Береза та завідувач воєнно-партизанським відділом підполковник І.І. Слинько²¹.

У перший рік повноцінного існування Комісії її діяльність розвивалась у контексті реалізації таких проблем і напрямів: «Вітчизняна війна на Україні», «Підготовка до видання документів по історії Вітчизняної війни», «Наукові і науково-популярні роботи».

В контексті реалізації першого напрямку передбачалось «збирання і упорядкування документів і матеріалів по історії Вітчизняної війни на Україні». Для цього планувались як окремі виїзди в Харківську, Полтавську, Чернігівську, Житомирську, Вінницьку, Кам'янець-Подільську, Дніпропетровську, Миколаївську, Одеську, Київську, Сталінську, Ворошиловградську, Кіровоградську, Херсонську і Миколаївську області, а також проведення трьох експедицій в Кіровоградську, Київську і Чернігівську області. Як окремий напрямок в діяльності Комісії за даної проблемою декларувався «запис спогадів учасників Вітчизняної війни та героїв тилу»²².

Реалізуючи завдання збирання й упорядкування документів і матеріалів з історії Вітчизняної війни, Комісія мала намір тісно співпрацювати з обласними Комісіями та обласними архівами, що на той час перебували у віданні НКВС. Отож як окреме завдання в діяльності республіканської Комісії заявлялось інструктування обласних Комісій²³. До участі в роботі на час канікул, упродовж липня-серпня 1945 р., планувалось залучити студентів Київського державного університету і Київського педінституту²⁴.

Розпочинаючи роботу по збору матеріалу на місцях, Комісія підготувала спеціальний «План роботи експедиції збору матеріалів по історії Вітчизняної війни», в якому наголошувала на наступному: «Роботу потрібно побудувати так,

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. — Спр. 11, арк. 1.

²¹ Там само. — Спр. 4, спр. 3, арк. 7–9.

²² Там само. — Арк. 7.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

щоб охопити всі села і міста району в цілому. Зібрати в них, по можливості, повністю матеріали, що складаються: а) з спогадів, б) приватних документів, в) документів архівних»²⁵.

Ведучи мову про способи організації процесу, розробники «Плану...» рекомендували ділити експедиції на дві бригади, одна з яких мала працювати над збором спогадів, а друга — збором архівних матеріалів. Розпочинати роботу рекомендувалося з районного центру — керівник експедиції зв'язується з секретарем райкому КП(б)У і головою Райвиконкому, аби отримати від них необхідну інформацію та вказівки — на що саме потрібно звернути пильнішу увагу, працюючи саме в цьому регіоні²⁶.

Ставлячи ж вимоги щодо змісту зібраного матеріалу, розробники наголошували на тому, що варто зібрати «побільше спогадів, щоб вони стверджували факти попередників, але разом з тим слід намагатися уникати повторів». Роблячи зарисовки, фотографії, інші дані, що підтверджують факти події, краще робити це на місці самої події. Акцентувалась увага й на тому, що хронологічні дати слід старанно перевіряти, а не йти за спогадами співрозмовника. Спогади рекомендувалось записувати тією мовою, якою краще всього володіє респондент. Допускалось вносити до записів й усну народну творчість, що могла утворитися в зв'язку з тією подією, що описувалась. Статистичні відомості обов'язково потрібно було стверджувати джерелами. По завершенню роботи бригада мала остаточно упорядкувати справи, підшити та пронумерувати їх, скласти на них опис. До всього обов'язково мав додаватися звіт із зазначенням методів роботи та зауважень стосовно повноти матеріалів²⁷.

Цікавим є зауваження щодо способів отримання фотодокументів. Передбачалося, що фотознімки потрібно або придбати у власника за гроші, або (якщо він відмовляється) — зробити фотокопію-репродукцію, яку обов'язково слід завірити в місцевих органах влади²⁸. Стосовно ж виявлених архівних матеріалів, то їх рекомендувалося скопіювати від руки і на машинці та завірити в тій установі, в якій була взята з оригіналу копія²⁹. Окремо наголошується, що особливу увагу слід звернути на архівні фонди колишніх установ і організацій окупантів та на збір документів сільрад, земельних відділів, статистичних бюро, відділів госзабезпечення, президії виконкомів тощо³⁰.

Стосовно ж методики виявлення та збору матеріалу більше світла проливала спеціальна «Схема-пам'ятка по збору матеріалів про «Окупаційний режим на землях України» (село, фабрично-заводське селище, місто)»³¹. У ній вказувалося, що схема збору матеріалів має складатися з двох частин: 1) Військовий і адміністративно-цивільний окупаційний апарат на місцях; 2) Економічна

²⁵ Там само. — Арк. 9.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само. — Арк. 10.

²⁸ Там само. — Арк. 11.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само.

³¹ Тут представлено проект документу. — ЦДАВО, ф. 4620, оп. 4, спр. 3: Кошторис та плани роботи Комісії, протокол виробничої наради. 1944–1948 р. — Арк. 12–18.

політика окупантів. Далі настійно рекомендувалося здійснювати «монографічне (детально-глибоке) вивчення» місцевості, що передбачало наступні напрямки дослідження.

По проблемі військового й адміністративно-цивільного окупаційного апарату на місцях вимагалось подавати схеми, карти, конкретні відомості про місцеву владу, посади і прізвища, «їх злочинну діяльність», про «українську поліцію»: хто входив, хто здійснював керівництво, які чинилися репресії і яка здійснювалася «злочинна діяльність»³². Також увагу потрібно було акцентувати на питання формування господарського німецького апарату, зокрема керівників та представників відділу господарчого штату Розенберга — хто вони, якою була їх злочинна діяльність на місцях. Збирати матеріали про біржі праці, їх роботу по вербуванню та угону населення (цифри, листи, оповідання)³³. Інша сфера посиленої уваги збирачів інформації стосувалася організації німецького суду на окупованих територіях, діяльності репресивного апарату окупантів, прояви правових обмежень громадян. Окремо рекомендувалося звернути увагу на організацію та функціонування німецьких і румунських освітніх закладів. А також руйнації і пограбування культурних цінностей³⁴.

Висвітлюючи другий напрямок збирацької роботи — у сфері «економічної політики окупантів» — рекомендувалося звернути увагу на наступні питання. Передовсім цікавило питання як запроваджувався німецький «земельний статут», що намагався ліквідувати колгоспи, обіцяючи селянам одноосібне господарство і перехід до «громадського господарства». Відобразити пограбування колгоспів, що мало бути представлене не голослівно, а з відповідними цифрами і прикладами. Рекомендувалось обов'язково зафіксувати ставлення місцевих селян до цих заходів німецьких окупантів. Крім того, звернути увагу на оподаткування населення, його розміри та методи стягнення, з акцентуванням заподіяної шкоди, фіксацією розмірів збитків³⁵.

Проводячи дослідження в індустріальних районах, збирачі мали звернути увагу на стан промисловості в часи окупації, факти заснування німецьких приватних товариств, а також прояви злочинства, знущання над місцевим населенням, факти терору, звірств і розстрілів³⁶.

Окрема увага мала бути звернута на діяльність українських націоналістів: хто вони, в чому проявлялася їхня діяльність. Але, як видно з аналізу «Пам'ятки...», Комісію цікавила їхня діяльність не загалом — як противників і союзників окупантів, а лише винятково «як запродавців і німецьких спільників»³⁷. Відповідно й ведучи мову про боротьбу українського населення проти окупантів, тут же згадувався і такий її різновид, як протидія українським націоналістам. Загалом укладачі інструкції звертали увагу збирачів на те, що розділ, присвячений боротьбі українського населення проти окупантів і їх

³² Там само. — Арк. 12.

³³ Там само. — Арк. 13.

³⁴ Там само. — Арк. 13–14.

³⁵ Там само. — Арк. 15.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само. — Арк. 16.

«поплічників», форми її вияву — саботаж, некорення, диверсійні акти, підпали, вихід у партизани тощо — рекомендується розкрити якомога детальніше³⁸. Насамкінець потрібно було записати й інформацію щодо процесу відновлення радянської влади на місцях, формах допомоги тилу фронту³⁹.

Як кінцева мета декларувалось завдання «монографічного вивчення процесів дій, що мали місце в дні війни, та збір матеріалів і документів»⁴⁰.

В контексті реалізації другого напрямку, а саме: «Підготовка до видання документів по історії Вітчизняної війни», було заплановано зусиллями к.і.н. М.І. Супруненко і Т.С. Золотарьова впродовж січня–листопада 1945 р. підготувати до друку перший том листів від радянських людей, що були вивезені на каторжну працю в Німеччину (обсягом 15–20 друкованих аркушів).

Упродовж тих самих січня–листопада 1945 р. було заплановано зусиллями А.І. Береза та І.І. Слинько підготувати до друку й збірник документів про партизанський рух на Україні. А ще до жовтня 1945 р. планувалося завершити роботу над підготовкою ще одного документального видання: «Збірник документів про Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні», над яким працювали к.е.н. Д.В. Гак і Є.В. Сафонова.

Крім зазначених тут документальних збірників, в переліку видань, які мали постати в 1945 р. за результатами роботи Комісії, значились також дві монографії завідувача воєнно-партизанським відділом підполковника І.І. Слинько «Історія рейдируючого партизанського об'єднання ім. Двічі Героя Радянського Союзу І.А. Ковпака» (обсягом 8 а.а.) та «Партизанський рух на Україні» (обсягом 2–3 а.а.). Першу планувалось підготувати на початку — в середині 1946 р, а другу завершити вже в грудні 1945 р. К.е.н. Д.В. Гак до кінця 1945 р. планував підготувати роботу «Відбудова народного господарства України» (обсягом 2–3 а.а.). Він же в співавторстві з Т.С. Золотарьовим і Є.В. Сафоновою на грудень 1945 р. мали завершити написання праці «Окупаційний режим на Україні» (обсягом 2–3 а.а.). А ще вочевидь спільними зусиллями, оскільки авторство не вказано планувалось підготувати роботу «Українсько-німецькі націоналісти — люті вороги народу», також обсягом 2–3 а.а.⁴¹ Зазначені роботи представлені в загальному списку «Наукові і науково-популярні роботи», і лише за назвами можна здогадуватись, які з цих праць планувались як наукові, а які — науково-популярні, щоправда, біля останньої позиції зазначено, що її «кінцева ціль» «пропаганда»⁴².

Але, як можна дійти висновку з аналізу видавничого плану Комісії по історії Вітчизняної війни при АН УРСР на 1945 р., результатом її діяльності стала підготовка трьох монографічних позицій, а саме «Український народ у Вітчизняній війні проти німецько-фашистських загарбників» (8 а.а.); «Листи

³⁸ Там само. — Арк. 17.

³⁹ Там само. — Арк. 18.

⁴⁰ Там само. — Арк. 7.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

радянських людей, вивезених до Німеччини на каторжну працю» (т. 1; 20 а.а.) та «Збірник документів про партизанську війну на Україні» (15 а.а.)⁴³.

Видавничий план Комісії по історії Вітчизняної війни при АН УРСР на 1946р. передбачав підготовку і передачу до Держвидаву УРСР з метою публікації 8 монографічних праць. Щоправда деякі з яких за своїм обсягом більше нагадують статті, а не монографії. Так, зокрема, голова комісії К.З. Литвин планував до липня 1946р. підготувати роботу «Партія більшовиків керівник і організатор партизанського руху на Україні», обсягом лише 1 а.а. Натомість М.І. Супруненко декларував готовність уже в лютому 1946 р. передати в друк монографію «Радянська Україна в Великій Вітчизняній війні народів СРСР», обсягом 20 а.а. І.І. Слинько зобов'язувався до жовтня 1946 р. таки завершити книгу «Історія рейдируючого партизанського об'єднання ім. Двічі Героя Радянського Союзу І.А. Ковпака» (обсягом 8 а.а.), що попередньо планувалася до передачі в друк ще в грудні 1945 р. Вочевидь, як доповнення до праці І.І. Слинько, Т.С. Золотарьова і Є.В. Сафоновой «Окупаційний режим на Україні» (обсягом 2–3 а.а.), підготовка якої мала бути завершена ще в грудні 1945 р., але яка так і не потрапила до видавничих планів ані 1945, ані 1946 рр., мали розглядатися документальна збірка, підготовлена Ф. П. Шевченко «Окупаційний режим на Україні (документальний збірник)» (10 а.а.), яку автор мав намір передати у видавництво в лютому 1946 р. В друк планувалося передати ще одне документальне видання, згадку про яке зустрічаємо в планах минулого року — «Листи радянських громадян з фашистської Німеччини» (20 а.а.), упорядником якого вказано Т.С. Золотарьова. Вчений секретар Комісії к.е.н. Д.В. Гак завершував підготовку монографії «Промисловість України в дні Вітчизняної війни» (6 а.а.), яку планував передати до Держвидаву УРСР у квітні 1946 р. В.В. Руднев у лютому мав передати в друк брошуру про генерала Ватутіна (4 а.а.), а В.І. Клоков у вересні — працю «Герої соціалістичної праці» (15 а.а.), в жовтні «Герої партизанської боротьби на Україні» (15 а.а.)⁴⁴.

Тим часом на кінець 1946 р. кількість співробітників Комісії була доведена до 61, в тому числі 39 — науковий та науково-керівний персонал, 9 — науково-допоміжний, 13 — адміністрація та молодший технічний персонал⁴⁵.

Наявний науковий та науково-допоміжний персонал у цей час по відділах розподілявся наступним чином: воєнно-партизанський відділ та відділ окупаційного режиму — по семеро співробітників, відділ персоналії героїв — троє, відділ економіки воєнного часу — шестеро, відділ хроніки і бібліографії — десятеро, відділ фондів — восьмеро, бібліотека — двоє. Показово, що лише двоє чоловік обіймали посади старших наукових співробітників, а шістнадцять — були тимчасово виконуючими обов'язки старших наукових співробітників. Як і раніше Комісія мала у своєму складі одного Героя Радянського Союзу, 13 нагороджених орденами і 12 — медалями⁴⁶.

⁴³ Там само. — Арк. 8.

⁴⁴ Там само. — Арк. 8–8 зв.

⁴⁵ Там само. — Спр. 25, арк. 5.

⁴⁶ Там само. — Арк. 6.

Крім того, попри амбітні плани щодо підготовки за наступний рік і захисту кандидатських дисертацій відразу чотирма співробітниками Комісії, звіт 1946 р. свідчить, що за рік кількість кандидатів історичних наук не лише суттєво не збільшилась, а й дещо скоротилася: «Серед наукового та науково-керівного складу Комісії осіб з науковими ступенями та вченими званнями — 7, в тому числі: кандидатів історичних наук — 3 чоловіка, економічних — 2, доцентів — 2»⁴⁷.

Укладачі звіту констатували, що серед штатного наукового та науково-керівного складу Комісії мала місце деяка плінність, проте «вона не була значною». Зокрема, упродовж 1946 р. від роботи в Комісії було звільнено голову Комісії доцента К.З. Литвина в зв'язку з обранням його третім секретарем ЦК КП(б)У. Крім того, вибуло ще двоє працівників — один тимчасово виконуючий обов'язки старшого наукового співробітника і двоє молодших («у зв'язку з виїздом останніх з міста Києва»). Натомість наприкінці 1946 р. троє молодших наукових співробітників були переведені на посаду тимчасово виконуючих обов'язки старших наукових співробітників. А загалом упродовж року для роботи в Комісії було оформлено 24 особи, в тому числі: 8 тимчасово виконуючих обов'язки старших наукових співробітників, 12 — молодших наукових співробітників і 4 науково-допоміжних працівників⁴⁸.

В результаті таких дій, як констатувалось у звіті, в основному було завершено комплектування відділів Комісії науковим та науково-допоміжним персоналом, відповідно до штатного розпису Комісії на 1946 рік⁴⁹.

І хоча керівництво Комісії констатувало порівняно незначну плінність кадрів у своїй установі, все ж, аналізуючи її склад, не важко помітити, наскільки мінливим був її склад, а також відсутність досвіду проведення науково-дослідної роботи. Адже, скажімо, показники 1946 р. свідчили, що лише 3 особи працювали в Комісії по два роки, ще 18 — більше одного року, натомість інші 18 — менше року⁵⁰.

Отож, керівництво установи, «зважаючи на специфіку роботи та особливості комплектування Комісії кадрами (мається на увазі насамперед неможливість укомплектування штатів за рахунок науковців з оформленими науковими ступенями та достатнім досвідом наукової роботи)», визначило підвищення кваліфікаційного рівня наукових співробітників Комісії «одним з провідних питань в усій роботі в 1946 році». З цією метою було ухвалене рішення, згідно з яким усі наукові співробітники, що зовсім не мали або мали незакінчену аспірантську підготовку в кількості 11 осіб були зобов'язані відвідувати вечірній університет марксизму-ленінізму. Ще восьмеро працівників, за окремою домовленістю з відділом кадрів АН УРСР, мали регулярно займаються в аспірантських групах АН УРСР без зарахування їх до складу аспірантів. Крім того, тих хто готувався до складання кандидатського мінімуму, при Комісії було

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само. — Арк. 7.

⁵⁰ Там само.

створено 3 групи з навчання німецької мови, в яких систематично навчалися 10 тимчасово виконуючих обов'язки старших наукових співробітників і шестеро молодших наукових співробітників⁵¹.

Із загальної кількості науковців Комісії, які не мали вченого ступеня (34 особи), 10 розпочали в 1946 році підготовку кандидатських дисертацій, з яких одна дисертаційна робота закінчена вже в поточному році. Її автору П.Т. Городньому, Вчена рада Інституту економіки АН УРСР присудила вчену ступінь кандидата економічних наук. Решта дисертаційних робіт, розпочатих в 1946 р., планувалось захистити в наступному — 1947 р.⁵².

А ще треба відзначити, що у грудні 1945 р. було затверджено «Положення про обласну Комісію з історії Великої вітчизняної війни на Україні та її відділи», яке затверджувало структуру обласних комісій й окреслювало завдання окремих відділів комісії. Отож, згідно з ним, обласні комісії мали відділи: 1) воєнно-партизанський, 2) відділ персоналій, 3) відділ фондів, 4) архів відділу фондів, 5) відділ хроніки та бібліографії⁵³.

Таким чином, в перші роки свого існування Комісія з історії Вітчизняної війни АН УРСР відчувала проблеми з укомплектуванням кваліфікованими науковцями, що мали б відповідну підготовку. Формування відбувалося на базі кадрів, що не мали відповідної підготовки та не затримувалися в штаті надовго. Підбір персоналу, склад керівництва та поставлені завдання свідчать про те, що Комісія виконували значною мірою ідеологічну функцію. Так само і методологічні рекомендації, що їх формулювала Комісія перед задіяними в зборі матеріалів своїми співробітниками і персоналом, залученим з інших установ (передовсім студентів київських вузів), спрямовувалися не на те, аби встановити реальну картину, що панувала на тимчасово окупованих у роки війни українських землях, а відобразити пануючі в ідеології радянської держави концепції і стереотипи, зокрема й щодо діяльності українських націоналістів – Комісію не цікавила їхня діяльність як противників і союзників окупантів, а лише винятково «як запродавців і німецьких спільників»⁵⁴.

КОМИССИЯ ПО ИСТОРИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ АН УССР: СОЗДАНИЕ И НАЧАЛО ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Горобец Остап (аспирант Інституту історії України НАН України,
victor_gor@ukr.net)

Рассматривается процесс создания Комиссии по истории Отечественной войны АН УССР, формирования ее штата, разработки направлений поиска источников и исследовательской работы, формирования плана редакторской подготовки.

⁵¹ Там само.

⁵² Там само. — Арк. 5.

⁵³ Там само. — Спр. 8, арк. 1–14.

⁵⁴ Там само. — Спр. 3, арк. 16.

Ключевые слова: Комиссия по истории Отечественной войны АН УССР, историография Отечественной войны, К.З. Литвин, И.Д. Назаренко, И.И. Слинко, М.И. Супруненко, Ф.П. Шевченко, П.П. Гудзенко.

THE COMMISSION OF HISTORY OF THE GREAT PATRIOTIC WAR OF AS USSR: THE PROCESS OF CREATION AND START OF ACTIVITY

Gorobets Ostop (post graduate student of Institute of History of the NAS of Ukraine, victor_gor@ukr.net)

The process of creation of Commission of history of the Great Patriotic War of AS USSR, forming of its state, development of directions of search of sources and research work, forming of plan of editorial preparation is examined.

Keywords: Commission of the Great Patriotic War of AS USSR, historiography of the Great Patriotic War, K.Z. Litvin, I.D. Nazarenko, I.I. Slinko, M.I. Suprunenko, F.P. Shevchenko, P.P. Gudzenko.